

Laura Semenov

Laura Semenov

Artele vizuale și efectul lor terapeutic

Editura UNIVERSITARIA

Craiova, 2024

Referenți științifici:

Prof.univ.dr. Adrian Stoleriu

Conf.univ.dr. Cristian Ungureanu

Copyright © 2024 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

978-606-14-2103-9

Copertă: Laura Semenov, *A Leaf*, Mixed Media, 2023

© 2024 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Vocatus atque nonvocatus deus aderit

ARGUMENT

Alegerea acestei teme se fundamentează pe necesitatea înțelegerii procedului de gândire care se dezvoltă în spatele creației, dar și din dorința de a înțelege care sunt factorii ce ne determină să avem un anumit raționament în momentul analizei diferitelor concepte artistice. Fie că discutăm de bagajul cultural sau de cel emoțional, lucrarea de față caută să descopere care sunt temeiurile și criteriile de apreciere ale operei de artă. Care sunt bazele culturale, informaționale sau emoționale ale acestui mecanism interior?

Execuția unor viitoare studii vor avea la bază informația acumulată prin cercetarea anumitor artiști, care voluntar sau involuntar, au trecut de bariera conștientă și au depășit limita psihică spre inconștient, unde au ajuns să exploreze teritorii necunoscute, venite din zonele profunde ale subconștientului.

În corpul acestei lucrări, voi discuta despre posibilitatea de a influența mecanic printr-un procedeu senzorial numit ASMR, modul în care un privitor percepe o lucrare de artă, prin anumiți declanșatori, care creează privitorului o stare fizică de bine. De asemenea, voi evidenția modul în care acest procedeu este, în momentul de față, luat în considerare de colectivitatea terapeutică internațională, pentru a putea fi utilizat în terapie, datorită stărilor pozitive dezvoltate. Consider că aceste aspecte sunt relevante și esențiale în elaborarea unor lucrări ulterioare. În acest sens, am ajuns să elaborez anumite diagrame care ajută la conturarea traseului prin care privitorul interacționează cu mediul artistic. Acestea ajută în a înțelege că traseul psihologic urmărit este unul nișat, și că această schematizare facilitează punerea în practică a ideilor prezentate.

Cercetarea va continua cu studierea unor aspecte specifice ale psihologiei umane, care vor contribui la înțelegerea modului în care acestea pot să influențeze perspectiva interpretării artistice. Doresc să explorez acest demers prin diferite lucrări și proiecte artistice vizuale, care vor fi structurate pentru a utiliza toate mijloacele descoperite, atât fizic, cât și vizual, pentru a descrie noile circumstanțe compoziționale.

În lucrarea de față, mi-am propus să fac o introspecție asupra vizualului, exemplificând și descoperind mai multe teorii aplicate în diferite stadii ale cercetării din diverse domenii ale cunoașterii. Voi aminti aici artiști, psihologi, medici sau critici de artă, care au manifestat un interes aparte asupra analogiei artei cu ramificațiile sale terapeutice și nu numai.

Se poate observa cum arta și-a găsit aplicabilitatea și a ajuns a se manifesta ca un mijloc pentru explorarea subconștientului. Dorința individului de exprimare și exteriorizare a fost uncatalizator al diferitelor procedee ce au avut rol cathartic, lăsând loc pentru dezvoltarea anumitor teorii și/sau idei, ce au stat la baza unor noi teorii psihologice, și implicit, terapeutice. În acest sens, pun în discuție psihologia gestaltistă ca mijloc de tratament, continuăm prin analizarea mai multor artiști și tablouri, care ar putea contura o imagine de ansamblu a ceea ce înseamnă dezvoltarea artistică. Această trecere în revistă mă ajută în observarea elementelor comune sau în sesizarea unor posibile trăiri care au dus la alegerea anumitor teme artistice, la folosirea unei cromatici anume sau a unor elemente sociale care au stat în spatele creației unei opere de artă.

Chiar dacă arta din ziua de azi devine mult mai diversificată, tinzând în anumite situații să-și piardă factorul creativ, aceasta rămâne până la urmă, conform descrierii lui R. Arnheim, un rezultat al umanului¹, fiind o calitate prin excelență a acestuia.

¹ Vezi robotul Sophia, considerat în mod eronat primul robot cu inteligență artificială și primul element artificial care a creat o operă de artă, ce a fost pusă la vânzare sub formă de NFT (Non Fungible Tokens) la fabuloasa sumă de 688.000 \$ și cumpărată de un colecționar de artă (Cf. <https://www.reuters.com/article/us-hongkong-robot-idUSKBN2BE0HM>). Lucrarea în sine este un MP3 de 12 secunde, care arată evoluția „lucrării” dezvoltate de Sophia, constând într-un autoportret „de inspirație” după artistul italian Andrea Bonaceto. Această situație a creat tabere adverse, care susțin că arta nu poate să fie creată decât de un om și acest aspect ține doar de creativitatea umană, iar faptul că robotul în sine nu are sentimente sau trăiri, nu are cum să îl transforme într-un creator, pentru că el nu face altceva decât să mimeze umanul. În cealaltă tabără, apar cumpărătorii de artă digitală, care susțin că, în felul acesta, se deschide un nou orizont, și că arta este valoroasă prin elementele de originalitate care o susțin, fie ele umane sau nu. Această situație a atras mai multe critici și din partea mai multor artiști care susțin că piața artistică a devenit destul de complicată și pe fondul pandemiei provocată de SARS Cov-19, fiind din ce în ce mai greu ca artist să vinzi, iar încurajarea acestor practici privează și mai mult artiștii de un venit care este mult mai important pentru o persoană vie, decât pentru o „păpușă” menită să atragă fonduri pentru firma creatoare Hanson Robotics, cu sediul în Hong Kong.

Conform lui R. Arnheim, arta este „capacitatea, naturală ori artificială, a obiectelor sau acțiunilor perceptive de a reprezenta prin apartenența lor constelații de forțe care reflectă aspecte relevante ale dinamicii experienței umane. Mai precis o *operă de artă* este un produs uman (artefact) creat intenționat să reprezinte astfel de aspecte dinamice, folosind forma ordonată, echilibrată și concentrată.”²

Realitatea și ficțiunea sunt cele două elemente care contribuie la dezvoltarea intelectului, iar creatorul, fie că vorbim de un pictor, un muzician sau de un sculptor, este influențat și conturat de cele două. Se poate înțelege că una nu există fără cealaltă, astfel dezvoltând o relație de simbioză ce merge spre unificarea și dezvoltarea percepției.

„Realitatea este definită conform mai multor dicționare ca fiind: Fapt, lucru real care există efectiv, stare de fapt; ca adevăr, ca existență, (în opoziție cu ideea de posibilitate) sau ca existență afectivă.”³

Conceptul realității mai face referire totodată și la natura, universul, materia care există în afara conștiinței omenești și independent de ea⁴. Conform lui J. Lacan⁵, realul primește definiție doar dacă se alătură în raport cu simbolicul sau imaginarul, iar realul pus în discuție de acesta în „Analiza unui vis al lui Freud de către Lacan”, are o parte legată de structura pe care o formează cu imaginarul și simbolicul.⁶ Conform atitudinii filosofice realul se opune *posibilului*, cât și *necesarului*, iar din punct de vedere al percepției lumii, realul se opune *aparentului*. Iar conform metafizicii lui Descartes⁷, se face o

² Rudolf Arnheim, *Forța centrului vizual. Un studiu al compoziției în artele vizuale*, Ed. Polirom, Iași, 2012, p. 203.

³ *Dicționarul explicativ al limbii române* (ediția a II-a revăzută și adăugită), Academia Română, Institutul de Lingvistică, Ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2009.

⁴ *Dicționarul limbii române literare contemporane*, Dimitrie Macrea, Emil Petrovici (coordonatori), Al. Rosetti et al. (colectiv Editura Academiei Republicii Populare Române), 1955-1957.

⁵ Jacques-Marie Lacan, medic și psihiatrist francez, născut la Paris în 1901, ce a trăit până în anul 1981, având teza de doctorat în medicină „Despre psihoza paranoică în raporturile sale cu personalitatea”, o ilustrare clinică apotențialităților iubirii atunci când ea este dusă la extrem. Raportarea lui Lacan la psihiatrie se făcea prin analiza Eului, iar modul său de abordare îl făcea să se diferențieze de psihiatrii vremii.

⁶ Larousse, *Dicționar de Psihiatrie*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1997, p. 288.

⁷ René Descartes, filosof, matematician și fizician francez, a lucrat în domeniul metafizicii și a dezvoltat doctrina raționalistă care se baza pe deducerea tuturor lucrurilor pornind de la gândire.

distincție clară între noțiunea de real și existență, astfel încât o idee de spirit este ceva real, chiar dacă nu primește nimic de la existență, aceasta fiind rezervată tărâmului metafizic, generalizând prin ideea că realul este opus irealului, *imagnarului*.⁸

Pentru a înțelege mai bine relația dintre cele două elemente, este necesar de stabilit terminologia, din dorința de a expune legătura sau conexiunea dintre realitate și ficțiune. Acest lucru devine firesc în momentul în care sunt expuse și confruntate mai multe surse care caută sensuri comune și dezvoltă o logică a conexiunilor ce se dezvoltă ulterior împreună.

Astfel, avem exemplul ficțiunii, care contracarează realitatea, fiind în același timp și complementară. Ficțiunea este definită ca o „Reprezentare falsă produsă de imaginația cuiva (obișnuită în creațiile literare) și care nu corespunde realității; născocire, plăsmuire a imaginației.”⁹

Expunând definiția celor două concepte, am o direcție de cercetare, și astfel pot înțelege care este importanța lor, dar și cât de influențat este procedeul artistic de către cele două concepte. Discursul pe care îl caut este de natură apodictică, iar necesitatea lui apare în susținerea enunțurilor ulterioare, care se vor face pentru a susține legătura cu arta și cu universul creator din spatele ei.

Artistul, opera de artă și privitorul dezvoltă o relație emoțională ce se prezintă ca un schimb afectiv, iar acest aspect a fost tot timpul un element ce mi-a determinat o fascinație care a mers spre a înțelege dinamica existentă între aceste trei elemente. Prin raționamentul personal, am ajuns să fiu preocupată de ce anumite lucrări de artă sunt mai mult apreciate decât altele, și care sunt elementele care determină aceste aspecte. Totodată, am urmărit să descopăr dacă există un raționament emoțional în acest sens și dacă acesta este influențat de factori externi, independenți, de afinitățile personale sau de educația individului.

Pentru mine, creația unei lucrări de artă presupune o implicare, o transpunere a artistului, o dezvoltare a subconștientului sau o ancoră a anumitor elemente din existența acestuia, care au cea mai puternică influență

⁸ Larousse, *Dicționar de Filosofie*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 287.

⁹ *Dicționarul explicativ al limbii române* (ediția a II-a revăzută și adăugită), Academia Română, Institutul de Lingvistică, Ed. Univers Enciclopedic Gold, 2009.

și aproape că devin un jurnal al artistului, iar implicarea sentimentală ajunge să fie la cel mai personal și intim nivel posibil.

Arta, cultura și terapia, cu precădere cea prin artă, formează un tot unitar care este din ce în ce mai resimțit în societatea actuală. Aceste elemente devin ușor asociate în condițiile în care arta desfășurată prin mijloacele clasice începe să rămână în plan secund și noile concepte și medii de exprimare câștigă teren, iar acest lucru se întâmplă pentru că societatea avansează într-un ritm alert, omul este agasat de stimuli din toate părțile, iar arta exprimată prin mijloacele clasice, cum ar fi pictura sau sculptura, nu mai are un impact atât de mare ca în trecut, când viața avea un ritm mult mai așezat, iar nevoile sociale păreau a fi mult mai limitate.

Odată cu dezvoltarea tehnologică, răspunsul natural al artei a fost adaptabilitatea, lucru de altfel normal și necesar, având în vedere că arta apare ca un element organic care crește odată cu societatea din care face parte. Tot la fel de normală a fost și căutarea metodelor terapeutice oferite de mediile artistice, pentru că arta reprezintă forma de exprimare cea mai apropiată de suflet și, totodată, cea mai tangibilă din acest punct de vedere.

Prin mesajul transmis și prin modul de expresie al artei, este evidențiată o acțiune care se dezvoltă în fața celui cu care opera de artă interacționează. Prin faptul că este învăluit de o aură intimă, fiind o manifestare personală și apropiată sufletului, procedeul artistic transmite și transpune persoanele cu care interacționează într-un mod psihic conștient, ce îl poate determina pe privitor să își exploreze anumite trăiri sau chiar traume. Tot acest parcurs rămâne și se dezvoltă în interiorul fiecărui privitor, primind conotațiile propriului psihic și al propriilor trăiri.

În același timp, „relațiile figurale dintre prezent și trecut trebuie abordate într-un mod mai puțin simplist. Pe de o parte, nu puteam continua să punem totul în sarcina trecutului fără a admite că trebuie să fi existat cândva un început.”¹⁰

Mi-am fundamentat cercetarea pe analizarea unui volum mare de lucrări din mai multe etape și epoci ale istoriei artei, pentru a îmi dezvolta și justifica perspectiva psihologică ce stă în spatele unui posibil raționament

¹⁰ Rudolf Arnheim, *Arta și percepția vizuală: o psihologie a văzului creator*, Ed. Polirom, Iași, 2011, p. 57.

intelectual și artistic, exercitat de fiecare artist în parte.

Am considerat că există o relevanță în a face o trecere prin istoria artei, și am considerat că există un interes sau, mai bine zis, o curiozitate în a desluși care sunt mecanismele și resorturile creației artistice. Am încercat să fac deducții în ceea ce privește motivația sau elementele ce fac parte din forța creatoare a artistului, ca și acele aspecte ce țin cont de epoca în care au trăit, de factorii de ordin psihic sau emoțional, care ajung să dezvolte corpul artistic și creativ al acestora.

Întotdeauna a existat o curiozitate, dacă pot spune asta, în ceea ce privește mecanismele din spatele unei evoluții artistice, investigând care sunt elementele ce separă o persoană creativă, înzestrată cu talent, de o persoană care devine un „geniu” artistic și ajunge să aibă o influență semnificativă asupra istoriei artei, determinând parcursul evolutiv al anumitor curente artistice, sau demersul creator al posterității.

Am considerat că anumite studii ce reiau unele din cele mai mari ipoteze despre artiștii cu tulburări mintale și le schimbă perspectiva, înțelegând mai bine ce anume a dus la punerea unui diagnostic sau a unei ipoteze despre boala sau suferința lor, sunt relevante din punct de vedere informațional pentru a încerca să definesc mai bine ce anume ajunge să contureze personalitatea artistului, care ulterior se transpune în opera sa.

Ulterior, am căutat acele manifestări specifice artei moderne și contemporane, care sunt considerate a fi o oglindire a societății, ce îmbrățișează cutumele acesteia și caută să le introducă fățiș în arta epocii respective, fără a se mai preocupa de normele sociale, fără a căuta să „mulțumească publicul”, scandalizând și șocând, fapt care atestă că arta contemporană se folosește de aceste elemente pentru a dezvolta polemici. Probabil că acest lucru se întâmplă pentru că în epoca noastră suntem asaltați de informații sau de un volum de știri ce vin în diferite forme, iar artistul înțelege că „exprimarea extremă” este cea care poate să circule mai repede, fiind elementul care influențează cel mai mult în această etapă a evoluției sociale.

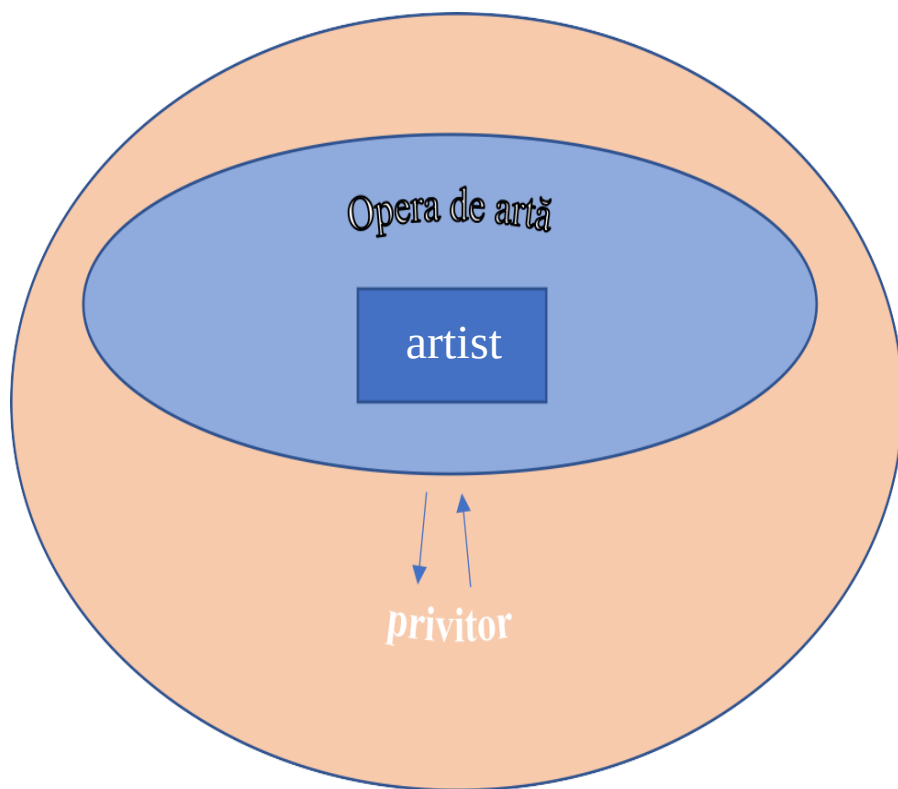

Figura 1, Diagramă elaborată pentru a susține propriul raționament în ceea ce privește scheletul informațional între cele 3 elemente: artist, operă de artă, privitor.

Dezvoltarea prezentei lucrări a constat în căutarea elementelor ce contribuie la definirea conceptului central al cercetării noastre. În acest sens, s-a făcut o selecție a mai multor artiști, ce au avut elementele considerate de noi necesare pentru a dezvolta ideile principale ale acestei lucrări, și anume: influența acestora în istoria artei, forța lor creatoare și capacitatea de a determina noi fenomene și manifestări artistice, posibile probleme de ordin medical/psihologic ale acestora, elemente din trecut ce au avut o posibilă influență asupra operei, efectul terapeutic exercitat de creația artiștilor puși în discuție.

Cele descrise mai sus vin și în sprijinul propriului demers creator, unde am identificat existența unui mesaj artistic independent de conștiința personală (Fig.1), care se leagă subtil de o serie de elemente ale subconștientului, necondiționate de de raționalul zilnic, aplicat în mod lucid

subiectelor abordate în lucrările de artă.

Un alt mod de a privi relația dintre artist și opera de artă este prezentat de medicul psihiatru Constantin Enăchescu, prin mai multe studii de psihanaliză a artei, care au stabilit mecanismele definitorii ale creației artistice (Fig.2), pe care o definește pe fondul unui proces proiectiv, în cadrul căruia „conținutul intrapsihic al artistului este proiectat de către acesta, sub forma unei descărcări pulsional-emoționale, în opera de artă.”¹¹

Figura 2, Descrierea relației, dezvoltată între artist și opera de artă de către Constantin Enăchescu în cartea *Tratat de psihanaliză și psihoterapie*.

Cercetarea de față se dorește a fi dezvoltată în două direcții distincte, prima constând în analiza lucrărilor de artă ce susțin ideea prezentată mai sus, iar a doua în dezvoltarea personală în această direcție, ca un parcurs permanent, inițial inconștient, dar care a primit explicații mai târziu, în urma cercetărilor personale în aria studiilor de specialitate. Tot acest demers a avut și o componentă terapeutică, venind ca un răspuns personal la anxietățile și trăirile sociale pe care le resimțeam. Cu timpul, acest element s-a transformat într-o formă de „auto-terapie”, îmbinând elemente și demersuri specifice mai multor domenii științifice, în centrul cărora se afla arta vizuală.

Lucrarea de față își dorește o conturare a cadrului istoric și a elementelor de natură emoțională și psihologică, pe care le consider necesare dezvoltării corpului creativ al fiecărui artist. La început am încercat să pun în discuție valențele pe care le poate primi o lucrare de artă în funcție de direcția pe care o urmează, ținând cont de influența socială și culturală a artistului.

¹¹ Constantin Enăchescu, *Tratat de psihanaliză și psihoterapie*, Editura Polirom, București, 2007, p. 143.

Astfel, am dorit să evidențiez legăturile ce se instituie între societate și opera de artă, evidențiind modul în care acestea se pot influența reciproc. Aceste aspecte sunt esențiale pentru un artist, și prin urmare, el ajunge, la rândul său, să fie un etalon al vremurilor sale. După am adus în discuție și elementul terapeutic care este dezvoltat prin demersul creator al artistului sau al persoanelor care recurg la practicile artelor. Mi-am dorit să relev modul în care apar anumite mecanisme ce pot să justifice elementele existente în operele de artă ulterioare și cum psihologia stă la baza realizării narativității artistice, fie că aceasta este dobândită sau nativă. Astfel, mi-am dorit să identific, pe cât posibil, anumite mecanisme ale inspirației, capabile să declanșeze actul creator artistic.

Ca ulterior să pun în discuție ideea de senzorial și rațional, care contribuie la percepția individului și implicit la dezvoltarea ideii de bază ce stă la originea creației artistice, pentru că aceasta nu poate exista fără aceste simțuri și procedee psihologice. Capitolul al doilea prezintă modul în care senzorialul poate să influențeze sau să distorsioneze o idee sau un simțământ al artistului, și astfel să schimbe în mod fundamental o idee, de la un moment la altul. În același timp, este adus în discuție raționamentul și rolul acestuia de măsură în dezvoltarea unei idei, sau în corecția anumitor senzații ce vin din lumea exterioară. Acest capitol este îmbogățit printr-o serie de exemple din istoria artei, evidențiind creațiile unor artiști asupra cărora considerăm că putem să aplicăm raționamentul căutat în această lucrare. Aduc de asemenea în discuție și puterea de expresie și rolul percepției vizuale, alăturându-se celorlalte elemente prezentate anterior. La baza acestei lucrări stă cercetarea mea doctorală, care a constituit un fundament clar și cuprinzător de unde am putut să fac o selecție calitativă de material, ce a ajutat în scrierea acestei cărți.

